

mål+₃mæle

Klaus (II), bibel-oversættelsen og den transkønnede dreng

Se læserspørgsmål og -svar *side 2.*

Kend hans navn og gør ham almindelig

Lars Henriksen skriver posthumt om fascinationen ved et hidtil ukendt fornavn *side 7.*

Cold Turkey

Læs side 9-etymologien *side 9.*

Kaj, Lennart og alle de andre rødder

Hvorfor hedder fiktive karakterer, som de gør? Se forklaringen *side 10.*

Sproget for retten

Bliv klogere på sprog i en juridisk kontekst *side 17.*

Sprog og galakser

Læs om virkelige og fiktive sproglige kontaktforsøg med udenjordisk intelligens *side 25.*

Spørgsmål og svar om sprog **2**

Det hemmelige mantra **7**

Side 9-etymologien: kalkun **9**

Hvordan vælger man de rigtige – og de forkerte – navne til fiktive karakterer? **10**

Ret og sprog – hvad betyder egentlig ord i love, og hvordan finder man ud af det? **17**

Astrolingvistik eller ekstraterrestrisk lingvistik **25**

Sprogviden **32**

V erden er en uundgåelig følge af sproget.

Pia Tafdrup (2012)

Spørgsmål og svar om sprog

Denne brevkasse bringer spørgsmål og svar om sprog, men også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går du rundt og tænker på sproglige spørgsmål, så send et brev om dem til redaktionen. Vi vil svare på brevet hvis vi kan. Ellers kender vi nok nogen vi kan sætte til det. Send brevet til:

redaktion@malogmale.dk

! *Det koster klaus, opfølgning (1)*

I *Mål og Mæle* 41:1 (2020) bragte vi et spørgsmål om brugen af *klaus* i betydningen »penge«. Som udtryk for vores redaktionelle indskrænkethed kendte vi ikke til den betydning af ordet, så vi lagde spørgsmålet ud til vores oplyste læsere. De skuffede ikke. Vi bringer her en sammenskrivning af de gode svar vi har modtaget.

Kirsten Lausvig husker udtrykket fra sin ungdom. Hun skriver:

»Jeg blev overrasket over, at ingen af jer sprogfolk tilsyneladende var stødt på det. Det har i hvert fald ikke noget med Klaus Riskær Pedersen at gøre, for jeg har hørt det længe før han blev en kendis.

Jeg har kun konkret erindring om at høre min mand bruge udtrykket, og jeg mener det har været en del af hans aktive ordforråd, så længe jeg har kendt ham, dvs. siden 1973. Jeg har dog aldrig opfattet det som særegent for ham,

men som en upåfaldende del af dagligsproget.

At noget *koster klaus*, er synonymt med, at det *koster kassen*, dvs. at det koster mange penge. Mig bekendt kan ordet *klaus* ikke bruges om penge i andre sammenhænge.«

Kirsten Vaamonde skriver: »Jeg kan huske udtrykket som *det gi'r klaus* eller lignende med noget om penge. Jeg er fra årgang 1939 og har også spurgt jævnaldrende fra både Sjælland og Falster – desværre ved ingen af os hvor det kommer fra!«

Claes Kjær Mathiesen husker udtrykket som »værende ret almindeligt i 1960'erne og 1970'erne på lige fod med *det koster knapper* og *det koster kassen*.«

Også **Dorthe Engsnap** undrer sig over redaktionens uvidenhed: »Har hørt det tit i min barndom. Jeg er årgang 1960 og har som barn boet i København. Min mor, årgang 1935 fra Humlebæk, brugte det ofte, med en betoning der gjorde at jeg altid så en enarmet tyveknægt med jackpot der spytter ud for mig. Udtrykket har i hvert fald INTET med Klaus Riskær at gøre.«

Vores trofaste mand på slangfronten, **Torben Christiansen**, har gravet dybt og fundet *klaus* i betydningen »penge« i selveste *Ordbog over det Danske Sprog*, som i Supplementet anfører *give Klaus* som dagligdags sprog eller jargon for »give gode penge, godt ud-

bytte«. Han har også tjekket Kaj Boms *Slangordbogen* (3. oplag fra 1964), der på s. 109 skriver: »En indbringende forretning giver *klaus*, eller *brød i skabet*«.

Og endelig har lektor emeritus **Karen Margrethe Pedersen** indsendt nedenstående redegørelse, hvor vi også nærmer os et svar på udtrykkets oprindelse – et svar vi ikke lige havde set komme.

Vi kan altså konstatere at udtrykket er kendt, nok fortrinsvis blandt ældre sprogbrugere. Og at Klaus Riskær Pedersen – i det mindste i denne sammenhæng – klarer frisag.

Red.

! Det koster klaus, opfølgning (2)

Som redaktør ved *Ømålsordbogen* (en ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer) slog jeg naturligvis ordet op i ordbogen, og hvad fandt jeg der? *Klaus* som betegnelse for en pengepung! Betydningen er optegnet flere steder på Fyn og Langeland, med sætninger som: *Har du husket og fået Klaus med? Han måtte op med sin Klaus. Jeg måtte i klausen*. Som det ses, kan ordet bruges både som proprium og appellativ (egennavn og fællesnavn).

Ordbogen siger desværre ikke, hvad der kan være motiv for navnet. Men den giver et muligt spor. Den oplyser, at *Klaus* var et almindeligt navn til heste og til krager og alliker. (Det samme siges i Feilbergs ordbog over jyske dialekter og i ODS). Og det er formentlig hestenavnet, der er motiv. Hvis man antager, at der var pengepunge lavet af hestelæder, er der ikke langt til at kal-

de sådan en pung for *Klaus* eller en *klaus*. På nettet kan man finde mange annoncer for jakker, sko, støvler, tasker og remme lavet af hestelæder – så hvorfor ikke også punge?

En pung var i ældre tid ofte lavet som en læderpose med snørelukning foroven. Den kunne man selv lave, hvis man havde et stykke læder.

Betydningsudviklingen fra pengepung til penge er ikke overraskende: *Har du husket og fået klaus med* kan forstås som *har du husket og fået penge med*, hvis motivationen for ordet *Klaus* er gået i glemmebogen.

På Fyn og Langeland kunne man i øvrigt kalde en pengepung for en *muldvarp*, og man kunne sige *han måtte op med muldvarpen*. Måske har man engang haft punge af muldvarpeskind? I hvert fald har jeg læst på nettet, at »gammel overtro siger, at en pung af muldvarpeskind aldrig blev tom«.

Der kan måske være samme slags motivation for *klausen* lavet af hesteskind (hesten *Klaus*) og *muldvarpen* lavet af muldvarpeskind.

Karen Margrethe Pedersen,
lektor emeritus og ordbogsredaktør,
Center for Dialektforskning,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab,
Københavns Universitet

? Transkønnet

Er en »transkønnet dreng« en person med mandlige kønsattributter, som føler sig som en pige, eller er det omvendt? Er det overhovedet politisk korrekt at sige »transkønnet dreng«?

Jens Kristiansen,
Odsherred

! *Transkønnet* er faldet lidt ud af brug, og de fleste bruger enten *transmand* eller *transkvinde* (man hører vist ikke de tilsvarende *transdreng* og *transpige* helt så tit). En *transmand* er en person der identificerer sig som en mand, men som blev født med en pigekrop, og en *transkvinde* er en person der identificerer sig som kvinde, men som blev født med en dregekrop. Så i Jens Kristiansens formulering er det omvendt: en »transkønnet dreng« er et barn som de fleste nok ville se som en pige, men som er (eller »føler sig som«) en dreng. Mange, og vist nok flere og flere, transpersoner får foretaget en operation eller hormonbehandling for at få deres krop til at stemme mere overens med deres køn, men også dem der ikke gør, er transmænd og transkvinder – for kønnet sidder jo som bekendt mellem ørerne.

Se i øvrigt mere her: <http://lgbt.dk/ordbog/koensidentiteter-og-koensforstaaelser/>

Nicolai Pharao,
lektor i lingvistik,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab,
Københavns Universitet

! Bibeloversættelser

Jeg er besat af oversættelsesteori. Jeg opdagede, at min russiske veninde, der taler glimrende dansk, talte Dostojevskijsk. Hun siger f.eks. »Farvel – glem mig ikke«. Jeg elsker hans bøger og det sprog, de er blevet til på dansk, men jeg er nødt til at indrømme, at hvis det bare er kontaminationer fra det russiske sprog, så er der ikke rigtig belæg for at oversætte sådan.

For en oversættelsesnørd er bibelen jo en velsignelse af de store – for hvilke bøger bliver i den grad oversat gang på gang? Det har moret mig at sammenligne de bibler, som jeg har stående, og især bider jeg mærke i, at selv den ældste af slagsen starter med *Vor Fader* og ikke *Fader Vor*, som er det ord, vi bruger om denne bøn. Jeg går ud fra, at det er af endnu ældre dato, og at det har været svært at aflive, fordi det citeres så ofte, at det går videre fra generation til generation. At kunne mere end sit fadervor, og med et fadervor i pagt skal du aldrig gyse.

Bemærk at *amen* kommer tidligere i 1866-modellen.

Jeg har vist eksemplerne til nogle i min omgangskreds, og alle er enige om, at 1931 er den bedste, og at især den helt nye slet ikke kan bruges. Det er selvsagt netop den, som de selv har lært. Nej, det er ikke let at lave nyoversættelser. Hverken af Dostojevskij eller af bibelen.

Fadervor 1866

Vor Fader i Himlene, helliget vorde dit Navn, komme dit Rige, ske din Villie, som i Himlen saa og paa Jorden, giv os

idag vort væsenlige Brød og forlad os vor Skyld, som og vi forlade vore Skyldnere; og led os ikke ind i Fristelse, men fri os fra det Onde. Amen.

Fadervor 1931

Vor Fader, du som er i Himlene! Helliget worde dit navn; komme dit rige; ske din vilje på jorden, som den sker i Himmelen; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke ind i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er Riget og magten og æren i evighed! Amen.

Fadervor 1992

Vor Fader, du som er i himlene! Helliget blive dit navn, komme dit rige, ske din vilje som i himlen således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød, og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere, og led os ikke ind i fristelse, men fri os fra det onde. For dit er Riget og magten og æren i evighed! Amen.

Fadervor 2020

Far i himlen! Lad alle forstå, at du er Gud, lad dit kongerige blive til virkelighed, og lad alting blive, som du vil have det – her på jorden, ligesom det allerede er i himlen. Giv os det brød, vi har brug for i dag. Tilgiv os det, vi har gjort forkert, ligesom vi har tilgivet andre. Lad være med at sætte os på prøve, og befri os fra ondskabens magt. For du er Gud, du har magten, og vi vil altid hylde dig. Amen.

Den helt nye fra i år er markant anderledes, og selv i forståelsen af budskabet synes jeg, den mærker sig meget ud. »Tilgiv os det, vi har gjort forkert, ligesom vi har tilgivet andre.« Det får det til at lyde, som om vi HAR tilgivet andre, hvor jeg synes, det lægger op til, at man i de andre oversættelser bejder om hjælp til at orke dette.

Alice Vilstrup,
Kastrup

Rettelse

I sidste nummers *Sprogviden* spurgte vi »I hvilket land tales tagalog primært?« og svarede at tagalog er nationalsproget i Indonesien. Men som vores opmærksomme læser Mike Bosworth – med førstehåndskendskab til begge sprog og begge lande – skriver: »Svaret

er forkert. Tagalog er nationalsprog i Filippinerne og ikke i Indonesien, hvor nationalsproget er bahasa indonesia, en variant af malajisk.«

Vi beklager den pinlige fejl.

Red.

Nyt fra redaktionen

Kære læser!

Mens andre har nydt sommeren og det pletvis gode vejr, har redaktionen naturligtvis knoklet ufortrødent videre –

nogen skal jo holde hjulene i gang. Vi er derfor stolte af at vi i dette nummer kan bringe en stor nyhed i redaktionen og en lille forbedring på hjemmesiden.

Ny redaktør

Vi siger velkommen til vores nye medredaktør, ph.d. Ditte Boeg Thomsen, der er postdoc på Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier på Københavns Universitet. Ditte har tidligere været redaktionssekretær for *Mål og Mæle* i en årrække, så hun kender bladet rigtig godt.

Ditte er uddannet i lingvistik med speciale i børns sprogtiltagelse og i samspillet mellem sprog og kognition. Hun undersøger dette samspil i både typisk udvikling og hos børn med særlige kommunikationsvanskeligheder. Desuden er hun feltlingvist med interesse for grammatiske forskelle og ligheder på tværs af sprog. Gennem feltarbejder med oprindelige sprog i Mexico undersøger hun sammenhænge mellem grammatik, opmærksomhed og hukommelse.

Opdatering af register

Vi har opdateret *Mål og Mæles* omfattende og nyttige register, så når man trykker på et link til et opslagsord, bliver man nu ledt videre ikke bare til en pdf-fil af det rigtige nummer, men også til den helt rigtige side i det pågældende nummer. God fornøjelse med klikkeriet!

<https://mållogmæle.dk/register.html>

indholdsord **8:1** 9

indianske sprog **1:3** 30+32, **2:2** 15, **6:4** 30

indirekte objekt (hensynsled)

i aktive og passive sætninger **2:4** 32, **16:2** 19-21, **19:2** 13

indsnævring af typer (hist.) **18:2** 2

indirekte talehandlinger (udnyttelse i vittigheder) **31:2** 12-18

indlejrede sætninger (økonomiens sprog) **2:2** 9

indlæring vs. læring **18:1** 20-22, **18:2** 28-30

indoeuropæisk **23:3** 27-32, **26:4** 24ff, **31:3** 28f, **31:4** 14-19

det indoeuropæiske grundprog **37:2** 27

Det hemmelige mantra

Af †Lars Henriksen

Forunderlige skole-liv!

Besynnderligt og fascinerende senere i tilværelsen at kigge tilbage og se hvad der optog og formede en.

Det var ikke ligefrem livsglæde og umiddelbarhed der var grundtonen i et drenge-gymnasium i 50'ernes Danmark. De høje, kolde gange svarede godt til de stivnede pædagogiske ideer der var fremherskende i dette mørke-tempel, dette samfundets indvielses-sted til AFKALDET – på kærlighed, intuition, åbenhed og kreativitet. Og andre naturlige menneskelige egenskaber.

Således husker jeg fx hvad der optog mig og mine klassekammerater vildt og voldsomt en 4–5 mørke vinterdage. Vi havde fået opsnuset at vores engelsklærer, lektor Nedergaard, hed HARALD til fornavn. Harald! Harald!! Hvor almindeligt og tilforladeligt. Hvor latterligt ligetil. Hvor profant og intimt. Hvor såre menneskeligt! – og derfor: hvor usandsynligt, hvor overnaturligt. Hvor blasfemisk!

Navnet blev vores hemmelige mantra. Ved hjælp af dette lille ord kunne vi gennembryde mytologien. Vi kunne – med dette ords tryllemagt – se igennem hans kølige, højtidelige facade, og se ham gå derhjemme i sutsko. Vi kunne høre hans kone kalde på ham, vi kunne se ham som et helt almindeligt menneske.

Det var en overvældende opdagelse. Der hvor vi plejede at stimle sammen i kælderhalse, på toiletter og ved cykelstativer for at diskutere og bedømme vore kollektive videnskabelige landvindinger – fx uddrag af Miller-bøger, fantastiske beretninger om storebrødres seksuelle rapportering, nye, frække latinske ord og meget andet – dér mesede vi nu med samme pornografisk-oprigtige fryd det nye slagord: HARALD.

Når denne anakronistiske lektor i engelsk, fransk og latin terroriserede en angstbævrende elev i uldtrøje og knæbukser med sine sarkastiske bemærkninger, eller med en dirrende tavshed når hans sirlige guldpen skratende førte endnu en ynkelig præstation til protokols, midt i dette legitime vanvid, da vidste vi nu, ja da sang det i vore bøjede hoveder som fra tusind engleskarer: at han I VIRKELIGHEDEN bare hedder Harald. Vi var ved at bryde ud i åben fryd og fnis over vores formastelige viden.

Harald. Vi sugede af ordet, vi sparerede til det, vi bar det på vore hænder, vi hersede med det. Og vore læreres udlægninger af ord og vendinger i gamle digte var amatøragtig og overfladisk mod vores lingvistiske indføling og kulturhistoriske fortolkning af dette navn.

Sådan husker jeg det. Men fra min nutid må jeg så spørge min fortid hvad

det egentlig var for en fantastisk indsigt vi følte vi havde opnået, hvad det var for en enorm afsløring at erkende at lektor Nedergaard hed Harald til fornavn.

Dengang følte vi altså at vi med hjælp af navnet havde løbet rambuk på virkeligheden og tilkæmpet os den erkendelse at lektor Nedergaard var et menneske, og det vil jo sige at det vi indså, var at et bestemt menneske var et menneske.

Jamen du milde Gud og skaber! Hvad havde vi da troet, hvad i alverden var vi dog blevet bildt ind, siden vi kunne få sådan en jubel-orgasme ud af at fatte AT ET MENNESKE ER ET MENNESKE!

Det var nogle mærkelige ting man lærte af at gå i skole – det tager sin tid at af-lære dem.

*Lars Henriksen,
sprogpsykolog, ph.d.*

mål+mæle

Grundlæggere: †Erik Hansen og Ole Tøgeby

ISSN 0106-567XP

Hjemmeside: www.målogmæle.dk

Mål og Mæle udgives i samarbejde med
· Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier,

· Institut for Engelsk, Germansk og Romansk og

· Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab

ved Københavns Universitet.

REDAKTION: Ditte Boeg Thomsen, Ken Farø og Thomas Olander

VIDENSKABELIGT PANEL: Kasper Boye, Carsten Elbro, Holger Juul, Jørn Lund og Eva Theilgaard Brink

LÆSERPANEL: Anders Bay, Jørgen Buur Jakobsen og Karsten Matzen

REDAKTIONSSEKRETÆR: Lene Vinther Jensen

ILLUSTRATOR: Hartmut Stockter

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig

SKRIFT: FF Olsen SATS: Thomas Olander

TRYK: Campus Print, Københavns Universitet

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og plakat kan fås i Netbutikken via www.målogmæle.dk eller hos Campus Print, Københavns Universitet, Karen Blixens Vej 4, 2300 København S, tlf. 35 32 91 61.

Meddelelse om adresseændring og opsigelse af abonnement sendes til: redaktion@maalogmaele.dk

Mål og Mæle udkommer 3 gange pr. årgang, og abonnementsprisen er 170,00 kr. i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til: redaktion@maalogmaele.dk

Side 9-etymologien:

Kalkun

Kalkunen (*Meleagris gallopavo*) er en fasanfugl under hønsefugleordenen. Den stammer oprindelig fra Nord- og Mellemamerika og blev bragt til Europa af de spanske opdagelsesrejsende i 1500-tallet. Man mener at den debuterede på dansk jord omkring 1550. I dagens klumme ser vi nærmere på dette prægtige dyrs navn.

Den danske betegnelse *kalkun* er udlødt af *kalkunsk*, fra middelnedertysk *kalekutisch hun* eller lignende, der betyder »høne fra Calicut i Indien« (Calicut, der også går under navnene *Kozhikode* og *Kalikut*, har i parentes bemærket ikke noget at gøre med byen *Kolkata* (tidl. *Calcutta*)). Vi genfinder samme ord i norsk *kalkun*, svensk *kalkon* og nederlandsk *kalkoen*. I fransk og russisk bruger man nogle lidt anderledes men lignende betegnelser, nemlig henholdsvis *dinde* af *coq d'Inde* »indienshane« og *indéjka*, egl. »inderinde«; jf. også *Indianisch* og *Indianer* i tyske dialekter.

Men... hvorfor opkalde en fugl fra Amerika efter en by i det sydlige Indien? Jo, det hænger sammen med den forvirring der som bekendt herskede efter opdagelsen af Amerika: De spanske *conquistadores* var ikke klar over at der lå et par kontinenter i vejen på deres rejse vestover til Indien, så da de gik i land i Amerika, mente de at de var kommet hele vejen over på den anden side af kloden. Det er samme forvirring der har ført til at indfødte folk i

Amerika går under betegnelsen *indianere*, som jo egentlig betyder »folk fra Indien«.

Også andre folk har været en smule upræcise i deres navngivning af dyret. På engelsk hedder det en *turkey* fordi kalkunen jo stammer fra... Tyrkiet? Næh, det var fordi man blandede den sammen med perlehønen, der på engelsk kaldtes en *turkey* fordi den fra sit hjemland i Nordafrika var kommet til Europa via Tyrkiet.

Det er ikke i alle sprog at man geografisk set skyder helt skævt i betegnelserne for kalkunen. Portugiserne kalder den en *peru* efter det sydamerikanske land af samme navn, så der rammer man trods alt de omtrentlige længdegrader.

I vores sydlige naboland tysk anvender man en neutral og også lidt nuttet betegnelse, nemlig *Truthuhn*, der frit kan gengives som en »truthøne«.

Kær fugl har mange navne, som man siger.

TO

Se også illustrationen på bagsiden.

Hvordan vælger man de rigtige – og de forkerte – navne til fiktive karakterer?

Af Katrine Kehlet Bechsgaard

Jeg dømmer altid en ung forfatter ud fra de navne, han tildeler sine karakterer. Hvis navnene virker svage eller upassende til de personer, der bærer dem, vurderer jeg forfatteren som en talentløs mand og er ikke længere interesseret i bogen.

Sådan skrev den franske forfatter Émile Zola i bogen *Le Docteur Pascal* fra 1893. Og med dét citat er der lagt et vist pres på skuldrene af forfattere, som skal finde på navne til deres fiktive karakterer.

Det er nemlig ikke kun alle os i den virkelige verden, der har brug for navne til at kunne identificere og differentiere hinanden. Også mennesker – og dyr – fra fiktionens verden skal hedde noget, og deres navne er i høj grad med til at forme den måde, vi opfatter bøger, film og andre former for fiktion på. Så hvordan griber forfattere navngivningsopgaven an? Og hvilke faldgruber er der, når navne på fiktive karakterer (eller »fiktionyer«, som Ken Farø har navngivet dem) skal vælges?

Kontrastnavne

Lennart, Grete, Torsten, Arne, Bent, Hans og Inger. Det lyder som en navneliste,

Ældre Sagen kunne være interesseret i til deres næste hvervekampagne, men faktisk er det navne på henholdsvis en giraf, en hval, en struds, en skildpadde, en kænguru, en hund og en hest. Dyrene optræder i forskellige børnebøger af forfatteren, tegneren og filminstruktøren Anders Morgenthaler, hvis bøger til børn er kendt for deres hæsblæsende og humoristiske universer. Og det er langtfra tilfældigt, at Morgenthaler så tit lander på den slags navne, har han fortalt mig:

Jeg er vanvittigt bevidst om valg af navne, fordi det er en del af humoren. Jeg synes, det er vildt sjovt, for hvordan kan man gøre et dyr alermest menneskeligt? Ved at give det et kontrastnavn. Når man hedder *Henning* og er en flue, er det sindssygt sjovt, fordi det giver en kontrast.

Morgenthaler, der selv er årgang 1972, har en forkærlighed for navne, som associeres med det grå guld i disse år: »Det er også en generationsting, fordi mange ser *Henning* som en gammel mand. Man kan slet ikke forestille sig folk, der hedder *Henning*, være små. Det er enormt sjovt at tage navne fra

en generation, hvor folk i min egen generation tænker, at det næsten ikke kan blive mere almindeligt.»

Han er omvendt også bevidst om, at hvis karakterer skal tages mere seriøst, skal de have en anden type navne. Hans bog *Børnemagt* tager alvorlige emner op, og i den hedder hovedpersonerne *Malthe*, *Joakim* og *Jakob* – navne, som er mere knyttet til den nuværende børnegeneration: »Det var helt med vilje. Den generation, der har den slags navne, skulle kunne relatere øjeblikkeligt til karaktererne og ikke lade navnene overskygge. Men det er ikke noget, jeg har siddet bevidst og analyseret – det er kommet intuitivt.«

70'ernes »Kaj og Andrea« og 00'ernes »Carsten og Gitte«

Også *Carsten* og *Gitte* er navne, som Anders Morgenthaler har valgt til fiktive karakterer. Bag navnene gemmer sig to dukker, der ikke hører til de næste af slagsen med deres strittende tænder og flyveører, og de har blandt andet optrådt på DR Ramasjang i serien »Carsten og Gittes Vennevilla«, som Morgenthaler skabte sidst i 00'erne som et forsøg på at lave sin generations »Kaj og Andrea«. Og det er ikke svært at finde fællestræk mellem de to dukkepar – heller ikke på navnefronten.

For mens *Kaj* og *Andrea* i dag er almindelige børnenavne (*Andrea* har været populært i et par årtier, mens *Kaj* stadig er i gang med at blive det), var det bestemt ikke tilfældet i starten af 1970'erne, hvor frøen og papegøjen blev skabt af Katrine Hauch-Fausbøll

og Kjeld Nørgaard. *Kaj* var et voldsomt populært navn i første halvdel af 1900-tallet – især mellem 1910 og 1940 – og det betyder, at en *Kaj* født midt i den periode var omkring de 50, da »Kaj og Andrea« kom til verden. *Andrea* toppede et par årtier før *Kaj*, så en typisk *Andrea* har været omkring 70 år gammel i 1970'erne. Både *Kaj* og *Andrea* var altså bedsteforældrenavne, da dukkeserien blev skabt, ligesom *Carsten* og *Gitte* er det i vore dage – begge navne toppede sidste gang i 1960'erne.

Og netop bedsteforældregenerationens navne er typisk de navne, der er mest utænkelige (og ofte komiske at forestille sig) som børnenavne. Tit er de for forældrene til småbørn i alt for høj grad forbundet med generationen, der var voksne under deres opvækst – en moster ved navn *Hanne*, en lærer ved navn *Mogens* eller en fodboldtræner ved navn *Claus* – til at føles friske og klar som børnenavne igen. Navnene *Kaj* og *Andrea* har altså haft samme komiske effekt, da de blev skabt, som Anders Morgenthalers forskellige karakterer har i dag.

Det interessante er, at det er en komisk effekt med udløbsdato – for pludselig er navne som *Carsten* og *Gitte* ikke længere bedsteforældrenavne, men snarere oldeforældrenavne, og så er de typisk atter klar som børnenavne. På den måde kommer der en dag, hvor navnene ikke længere er sjove, men bare helt almindelige. Det er Morgenthaler også helt bevidst om: »Det er sgu ret skægt, for jeg kan se allerede nu, at det bliver indhentet lige om lidt.

Næste generation får jo lige præcis de navne!»

Komiske navne kan blive realistiske

Ja, nogle fiktive navne venter på at blive indhentet af tiden, mens andre, som *Kaj* og *Andrea*, allerede er blevet det. Og efterhånden som opfattelsen af navnene udvikler sig, gør opfattelsen af karaktererne det også – og noget af den komiske effekt kan gå tabt.

Det er den skæbne, mange af forfatteren Ole Lund Kirkegaards karakterer har lidt. Hans bøger tæller titler som *Otto er et næsehorn*, *Gummi-Tarzan* og *Orla Frøsnapper*. De blev skrevet i 1960'erne og 1970'erne og indeholder masser af navne, som på den tid har virket urkomiske som børnenavne: *Albert*, *Orla*, *Otto*, *Viggo*, *Ivan*, *Egon*, *Anton*, *Frode* og *Arnold*. Ja, det var mest små, frække drenge, der fik hovedrollerne, og de blev udstyret med navne, som på bøgernes tilblivelsestidspunkt var tæt på at være utænkelige til små børn – de var nemlig snarere knyttet til den daværende bedsteforældregeneration.

Der er ingen tvivl om, at navnene hjalp Ole Lund Kirkegaards komiske univers på vej. I dag hører, læser og ser børn stadig bøgerne og filmene og griner højt af de frække unger og de sure gamle mænd og koner – men pludselig er der sket noget med det komiske element, som navnene engang udgjorde. Børn i dag går nemlig selv rundt og hedder *Anton*, *Albert*, *Viggo* og *Otto*.

Og realistiske navne kan blive komiske

Andre gange bliver navne indhentet af fortiden med modsat fortegn. Det sker, hvis det ikke er intentionen, at de skal være humoristiske, men derimod at de skal være troværdige og realistiske. Og som tiden går, ændrer de status fra realistiske til komiske. Tænk på »Far til fire«. Den begyndte som en tegneserie skabt af Kaj Engholm i 1948 om den enlige far til børnene *Søs*, *Mie*, *Ole* og *Lilleper*. På det tidspunkt virkede det ganske troværdigt, at børn hed *Per* og *Ole* – og i nogen grad *Mie* og *Søs*.

Kaj Engholms søn, Ole Engholm, har berettet, at hans far opkaldte karaktererne *Ole* og *Per* efter sine to sønner. *Mie* blev opkaldt efter en legeskammerat fra gården på Marskensgade på Østerbro i København, hvor de boede, mens *Søs* var navnet på Kaj Engholms samarbejdspartner Olav Hasts datter. Bare det, at karaktererne er opkaldt efter virkelige personer, som var på alder med karaktererne på det tidspunkt, hvor »Far til fire« tog form, øger chancerne for, at navngivningen virker troværdig.

Fem år efter tegneseriens tilblivelse blev den første »Far til fire«-film lavet, og i løbet af de næste otte år kom syv flere til. Der blev også lavet en enkelt i 1970'erne, og så er der i skrivende stund lavet 10 mere siden 2005.

Men hvordan er det gået med de navne, der virkede så troværdige i 1940'erne og 1950'erne? De har altså mistet deres troværdighed, efterhånden som årene er gået. Som det er typisk for tegneserier, har karaktererne

ikke udviklet sig – heller ikke aldersmæssigt. Derfor er børnenes navne i dag bemærkelsesværdige, når familien i øvrigt portrætteres som en helt almindelig familie fra et rækkehus i forstæderne, som foretager sig tidstypiske ting som at rejse på all inclusive-ferie til Gran Canaria og bruge tid på sociale medier.

Når man går fejl af navnegenerationen

Atter andre gange har forfattere tilsyneladende en intention om, at deres fiktive karakterer skal være realistiske, også på navnefronten, men så er det bare ikke – ikke engang på tilblivelsestidspunktet. I 2012 havde Thomas Vinterbergs film »Jagten« premiere. Filmen handler om en medarbejder i en børnehave, der bliver mistænkt for seksuelle overgreb. Den virker som et nogenlunde realistisk bud på, hvad det kan føre med sig.

Og når filmen delvist foregår i en børnehave, virker det også umiddelbart oplagt, at hovedpersonerne har navne som *Lucas*, *Theo* og *Agnes* – navne, som står skrevet med sprittusch på mange madkasser og gummistøvler i dagens Danmark. Problemet er bare, at det ikke er børnehavebørn, der bærer disse navne i filmen. I stedet er det voksne mennesker i skikkelse af skuespillerne Mads Mikkelsen (født i 1965), Thomas Bo Larsen (født i 1963) og Anne Louise Hassing (født i 1967). Og det kan undre, at de nogle-og-fyrre-årige karakterer er blevet udstyret med navne, som stort set ikke findes i deres generation, når det i øvrigt virker, som

om intentionen har været at skabe en realistisk historie.

Det er muligt, at det er med vilje. At filmskaberne har valgt navne, som nutidens generation af småbørnsforældre har sympati for, fordi deres egne børn hedder det. Under alle omstændigheder kan man konstatere, at hvis »Jagten« bliver genset om 30 år, så vil *Agnes*, *Theo* og *Lucas* være oplagte navne til folk i fyrrerne – mens *Per* og *Ole* igen vil være helt almindelige børnenavne.

Man kan også bare selv opfinde dem

Men det generationsmæssige aspekt er bare ét af mange, som forfattere skal overveje, når navne på fiktive karakterer skal vælges. Og som både det indledende Zola-citat og eksemplerne ovenfor viser, er det langt fra ligegyldigt for publikums oplevelse, hvilke navne fiktive figurer får. Så udover generationshensynet, hvordan finder forfattere så på navne?

En metode er at opfinde navnene selv. Tag nu for eksempel *Oscar* og *Smilla*. Umiddelbart lyder de begge som helt almindelige navne, som masser af danske børn går rundt og hedder. Men faktisk har de det til fælles, at de er blevet opfundet af forfattere. *Oscar* er fra *Ossiandigtene* fra 1763, mens *Smilla* blev skabt af forfatteren Peter Høeg til hovedpersonen i *Frøken Smillas fornemmelse for sne* fra 1992.

Og vi kan fortsætte med en række navne, som i dag er helt almindelige i engelsktalende lande: *Wendy* kender mange af os som navnet på en pige i

Peter Pan, men hvad de færreste er klar over, er, at forfatteren, J. M. Barrie, opfandt navnet til netop dette skuespil. *Miranda* blev opfundet af William Shakespeare til *The Tempest*, ligesom det også var Shakespeare, der gjorde navnet *Rosalind* populært (selvom det var digteren Edmund Spencer, der først fandt på det). *Cedric* blev opfundet af Sir Walter Scott til bogen *Ivanhoe*, og navnet blev populært, da det senere optrådte i børnebogen *Little Lord Fauntleroy* af Frances Hodgson Burnett. Også Astrid Lindgren har gjort sig bemærket på den front: *Pippi* og *Ronja* er begge i brug som pigenavne, men blev opfundet til hovedpersonerne i bøgerne om henholdsvis verdens stærkeste pige og røverdatteren fra Mattissskoven.

Skurke hedder da Boris eller Donald

Ikke alle forfattere går dog så vidt, at de opfinder deres egne navne fra bunden. Men hvad gør de så? De kan for eksempel gribe det an på moderne vis og søge hjælp på sociale medier. Det har en forfatter ved navn Marianne Levy gjort:

Twitter! Jeg skal navngive en slem mandlig karakter. Vil nogen give mig et – rimeligt beskedent – fornavn på en, du ikke kan lide? (Ingen berømte eller med et underligt navn)

Sådan lød hendes forespørgsel på Twitter en sommerdag i 2019, og hun fik hurtigt over 1000 bud på, hvad en slem mandlig karakter kan hedde. Flere fo-

reslog navnene *Boris* og *Donald* – uden tvivl på grund af den britiske premierminister Boris Johnson og den amerikanske præsident Donald Trump (på trods af, at de må siges at være berømte). Folk havde i det hele taget ingen problemer med at komme i tanke om navne på usympatiske mandspersoner, de er stødt på:

»Lee. Alle de fyre, jeg har peberspray'et, har heddet Lee.«

»Jeg og adskillige af mine venner har haft frygtelige oplevelser med mænd ved navn Paul.«

»David. Hver eneste David, jeg nogensinde har datet, har vist sig at være en idiot.«

»Har aldrig stølet på en Trevor.«

Intuition og symbolik

Mere gammeldags metoder til at hitte på navne til karakterer kunne forfatterne Niels Krause-Kjær og Dennis Jürgensen fortælle om i kulturprogrammet »AK 24syv« på hedengangne Radio 24syv i foråret 2019. Niels Krause-Kjær berettede om, hvordan han fandt på navnene til personerne i sin roman *Mørkeland* – og om, hvordan det er en intuitiv proces, der handler om mere end generationsforskelle:

»Jeg har simpelthen ikke overblik over, hvor mange navne der opererer i den her roman, men det er ufatteligt mange navne. Og det er jo folk, der kommer fra forskellige miljøer, forskellige køn, forskellige generationer, og det er faktisk et meget, meget stort arbejde at finde gode, rigtige navne. Både nogle, der passer til alderen, til positionen, og også nogle, der passer

til den rolle, de spiller. Altså, kan en statsminister hedde *Brian*?»

Ja, i den virkelige verden bærer en tidligere kulturminister i hvert fald navnet. Men pointen er, at navne skal »smage rigtig« og »ringe fint«, fortalte Krause-Kjær (som er født i 1963) og fortalte videre om karakteren *Ulrik Torp* og om, hvordan en særlig person skal have et særligt navn: »*Ulrik* er et navn, som figurerer i min generation. Der var nogle *Ulrik*'er i min barndom, men det er ikke sådan et navn, der var på top-10-listen dengang. Altså, han skulle være noget særligt, så han skulle ikke hedde *Jens* eller *Peter*. Og der syntes jeg, at *Ulrik* passede meget godt.«

For nogle forfattere spiller symbolik en rolle, når de skal vælge navne til fiktive personer – som forfatteren Dennis Jürgensen, der fortalte i samme radioprogram, at hans fiktive navne kan indeholde skjulte budskaber, som kun kan opfanges af de indviede. Han har for eksempel givet en karakter efternavnet *Triel* – efter en fugl af samme navn, idet Jürgensen åbenbart interesserer sig meget for fugle. »Det sjove er, at der jo ikke er nogen, der reagerer på det, udover mine fuglevenner, for normalt tænker folk »jamen, det er bare et navn«. De ved jo, hvad det drejer sig om, så der er lidt en inside-joke i det.«

Georg Nysgerrig eller Peter Pedal?

Når fiktive karakterer så har fået deres navne, og publikum har taget dem til sig, bliver navnene en vigtig del af karakterernes identitet – ligesom de gør, når der er tale om rigtige personer. Og

ligesom det kan være vanskeligt for omverdenen at vænne sig til, at en person ændrer navn, kan det også være det, når det sker for fiktive karakterer. Faktisk kan det være så svært for omverdenen at acceptere en navneændring, at der ikke er andet for end at lade karakteren skifte tilbage til sit oprindelige navn.

Det var, hvad der skete med Peter Pedal, hvis engelske navn er *Curious George*. Han så dagens lys for første gang i en bog af H. A. og Margret Rey i USA i 1941. Siden kom der flere bøger til, og de er i dag oversat til alverdens sprog. Det er den nysgerrige abes navn også. Han kom til at hedde *Nicke Nyfiken* på svensk og *Nysgjerrige Nils* på norsk. Begge disse navne fortæller, ligesom det originale navn, hvad abens mest dominerende karaktertræk er, og begge navne rummer endda et bogstavrim, som ikke engang var et element i det engelske navn. Bogstavrim kom der også i abens danske navn, men her var det abens cykelfærdigheder, der blev udstillet i navnet: *Peter Pedal*.

Den danske oversættelse af bogen *Curious George Rides a Bike* kom til slet og ret at hedde *Peter Pedal*. Heri er det en avisdreng, der siger til Peter, som netop har fået en cykel, at hvis han vil dele aviser ud for ham, »så ka' du få lov til at kalde dig Peter-Pedal for fremtiden.« Men at dét navn skulle blive abens faste navn, kan man undre sig over.

Og det gjorde de amerikanske rettighedshavere også. Da forlaget Carlsen i 2007 overtog rettighederne til at udgive

Olsen-Banden. Wikimedia Commons.

bøgerne om aben, insisterede rettighedshaverne fra USA på, at originalnavnet, *Curious George*, skulle bruges – eller, alternativt, den nærmeste danske oversættelse, *Georg Nysgerrig*.

Men så let slipper man ikke afsted med at pille ved danskernes nostalgiske barndomsminder. Der rejste sig en massiv bølge af protester, og Folkebevægelsen til Bevarelse af Peter Pedal blev oprettet. Og pyha, det endte lykkeligt, og vores allesammens barndomsven bærer fortsat sit ulogiske navn, *Peter Pedal*.

Og Perlemorderne eller Olsen Banden?

Peter Pedal er i øvrigt ikke det eneste underholdningsikon, der var lige ved at hedde noget andet. Kender du filmene om *Perlemorderne* – en forbryderbande bestående af *Eigil*, *Sofus* og *Tykke-Kjeld*? Nej, det gør du nok ikke, for det var kun på tegnebrættet, at karaktererne hed sådan. Da den første film – i en række af 14 – blev produceret af Erik Balling og Henning Bahs i 1968, havde

forbryderbanden fået navnet *Olsen Banden*. Erik Balling syntes nemlig, at det navn signalerede noget om dansk hverdag. Og medlemmerne af banden endte med at hedde *Egon*, *Ben-*

ny og *Kjeld*. De navne er siden blevet så kendte, at den tidligere *Fængselsvej* ved Vridsløselille Statsfængsel, hvor Egon Olsen har rusket tremmer mange gange i årenes løb, har skiftet navn til *Egon Olsens Vej*.

Karaktererne i filmserien er – som så mange andre fiktive karakterer – blevet en så fast bestanddel af vores kulturelle bevidsthed, at tanken om at skulle høre vendingen »Skidegodt Eigil!« føles lige så forkert, som hvis vi skulle kalde en vis lille abe for *Georg Nysgerrig*.

Katrine Kehlet Bechsgaard,
cand.mag. i dansk og ph.d. i
navneforskning, forfatter

Artiklen er et bearbejdet uddrag af bogen *Navne*, der udkom på Gyldendal i foråret 2020.

Ret og sprog – hvad betyder egentlig ord i love, og hvordan finder man ud af det?

■ *Med Britta Nielsen-sagen som eksempel*

Af Jan Engberg

Vores retssystem er bygget op på generelt gyldige love, som fastlægger de regler, vi som borgere i landet skal rette os efter. Grundideen er således, at lovgiverne forfatter en tekst, der udtrykker deres intention med hensyn til regulering, hvorefter borgerne skal læse denne reguleringsintention ud af lovteksten og således få at vide, hvordan lovgiverne ønsker, at de opfører sig. Hvis man som borger er i tvivl, går man til domstolene, som har magt til at bedømme, hvorvidt en borgers handling falder ind under lovens generelle beskrivelse af, hvordan man skal eller ikke må opføre sig. Det er altså domstolene, der så at sige »oversætter« lovens generelle beskrivelse til borgerens specifikke situation. Det er således klart, at der i forbindelse med lovgivning og dens indflydelse på borgernes handlinger er en række steder, hvor der sker en interaktion mellem mennesker og tekst:

- Lovgiverne har en idé om en regel, som de prøver at formulere i ord.
- Borgeren læser lovteksten og danner sig en idé om reglen herudfra.

- Domstolene læser lovteksten og danner sig en idé om reglen, ser derefter på borgerens handlinger og vurderer, om de kan se problemer ud fra sammenligningen.

Det er et gennemgående træk i alle disse situationer, at læseren på baggrund af sin læsning af ordene og sin viden om verden tilskriver betydning til tekstens ord. Hvad vi inden for sprogvidenskaben ved om sådanne forståelsesprocesser, viser os, at dette kun i meget sjældne tilfælde kan opfattes som en sikker afkodningsproces, altså som en proces, hvor alle læsere af en tekst når frem til det samme resultat. I stedet spiller netop læserens viden om verden i høj grad ind. Enhver forståelse er således grundlæggende en fortolkning.

På det juridiske område er man sig dette aspekt bevidst og taler derfor netop om tekstarbejdet som fortolkning. Endvidere spiller begrebet *retssikkerhed* en meget stor rolle. Retssikkerhed opfattes generelt som en sikring af borgerne mod overgreb fra statens side, herunder lighed for loven, altså at alle behandles ens. Ud fra de

interaktioner mellem mennesker og tekst, som vi så tidligere, er det klart, at der her kunne være et retssikkerhedsproblem: For kan man være sikker på, at teksten bliver forstået på samme måde af alle læsere, når forståelsen også bygger på læserens viden om verden? Og hvad kan man gøre for at understøtte en ensartet forståelse? I denne artikel vil jeg på baggrund af et eksempel pege på nogle af fælderne og sige lidt om, hvad man kan gøre noget ved, og hvad man må acceptere ud fra, hvordan sprog nu engang fungerer.

I hælene på Britta?

Lad os som eksempel se på en aktuell straffesag, nemlig anklagen for hæleri mod Britta Nielsens børn, som kom for retten 4. marts 2020. Britta Nielsen var ansat i Socialstyrelsen og blev i november 2019 dømt for over en lang årrække at have trukket omkring 120 millioner af Socialstyrelsens midler ud til eget brug. En del af disse penge gav hun videre til sine tre børn i form af støtte til køb af biler, lejligheder, rideheste etc. samt til generel understøttelse. Derfor indledtes der efterfølgende en retssag mod børnene for såkaldt »hæleri af særlig grov beskaffenhed«. Børnene blev dømt i sagen, men har anket dommen til landsretten.

Grovheden har noget at gøre især med størrelsen på de beløb, der er modtaget (i alt ca. 50 mio.), og det vil vi ikke se på her. I stedet vil vi koncentrere os om forståelsen af hæleri som defineret i den aktuelle version (april 2020) af Straffeloven:

§ 290. For hæleri straffes med bøde eller fængsel indtil 1 år og 6 måneder den, som uberettiget *modtager* eller skaffer sig eller andre del i *udbytte, der er opnået ved en strafbar lovovertrædelse*, og den, der [...].
(mine fremhævelser)

Det for os relevante indhold i uddraget af paragraffen er det fremhævede. Her angives, hvad en borgers handling ikke må bestå i, hvis borgeren skal holde sig inden for lovens rammer. Ud fra en normal læsning af lovparagraffen ser retssagen ud til at være helt klar: Det er fastslået, at Britta Nielsen har begået underslæb og skaffet sig pengene, og det er uomstridt, at børnene har modtaget en del af midlerne. Ser man dog på det anklageskrift, som sagen bygger på, dukker der nogle mulige ugler i mosen op. Ifølge pressen står der i anklageskriftet som begrundelse for, at børnene skal dømmes, at de »vidste eller bestemt formodede, at pengene stammede fra en strafbar lovovertrædelse.« Hermed bliver det selvfølgelig også klart, hvorfor det er nødvendigt at føre en egentlig sag, for de anførte kendetegn kan man jo kun finde frem til ved at tale med de tiltalte. Det interessante er, at begrundelsen i et anklageskrift normalt består af et citat fra lovens formulering af kendetegnene ved den forbudte handling. På den måde sikrer man, at teksten i anklageskriftet læses på baggrund af lovteksten. Men i § 290 finder man ikke noget om »viden og formodning«, heller ikke i de dele, jeg ikke har gengivet her. Så hvor kommer det fra?

Uagtsomhed versus forsætlighed

Den paragraf, der er citeret ovenfor, stammer fra et lovforslag af 21. marts 2001, som samler to tidligere hæleriparagraffer, der skelnede mellem forskellige typer af lovovertrædelser, som

udbyttet kunne komme fra. Til et sådant lovforslag hører altid en række bemærkninger, som dokumenterer de overvejelser, som lovgiver har gjort sig, typisk i et underliggende udvalgsarbejde. I disse bemærkninger finder vi

Illustration: Hartmut Stockter.

følgende passage (med mine fremhævelser):

2.3.3. Subjektive betingelser

Udvalget har overvejet, hvilken udstrækning *forsætskravet* skal have. Der er enighed om, at *forsætsbegrebet* skal være det almindelige dvs. et krav om, at gerningsmanden har viden eller bestemt formodning og tillige om, at det *forsætskrav*, der i praksis gælder for straffelovens § 191 a og § 284, skal gælde også for en ny bestemmelse. Konsekvensen heraf er, at der *subjektivt* stilles krav om, at *gerningsmanden i almindelighed* skal have viden eller bestemt formodning om, at han befatter sig med udbytte fra et strafbart forhold, men at der ikke stilles krav om, at han har nærmere kendskab til arten af det eller de strafbare forhold. Udvalget har herudover overvejet, om der kun bør kunne straffes for *forsætlige* forhold, eller om *uagtsomhed* også bør være strafbart. Der har været enighed om, at der ikke er behov for at kunne straffe for *simpel uagtsomhed*, og spørgsmålet vedrører derfor alene eventuel straf for *grov uagtsomhed*.

Et flertal i udvalget (12 medlemmer) finder, at en ny generel straffelovsbestemmelse om hæleri kun bør omfatte *forsætlige* forhold. [...]

Her genfinder vi formuleringerne vedrørende »viden eller bestemt formodning« som et såkaldt subjektivt krav. Der skelnes her mellem de objektive

krav til handlingen, som er dem, der fremgår af § 290 i straffeloven, og de subjektive krav til den, der handler, som i dette tilfælde ikke fremgår af paragraffen, men nævnes i bemærkningerne. Endvidere ser vi, at man har diskuteret, hvor man skulle lægge snitpunktet mellem tre grader af subjektive betingelser:

- »Forsæt«, som betyder, at handlingen er gjort med vilje, da man var klar over, hvor midlerne kom fra.
- »Grov uagtsomhed«, som populært sagt betyder, at man måske ikke har udført handlingen med vilje, men at de allerfleste andre ville have indset, at den var ulovlig, hvis de havde anvendt normal omhu.
- »Simpel uagtsomhed«, som populært sagt betyder, at mange (men ikke de allerfleste) ville have indset ulovligheden af handlingen.

Flertallet har ønsket at fastholde praksis fra de tidligere paragraffer, at der forlanges *forsæt*, hvilket så udtrykkes gennem, at det skal bevises, at borgen havde »viden eller bestemt formodning«.

Vi har altså en situation, hvor man for at forstå lovteksten sådan, som lovgiverne har tænkt, skal vide, at der findes subjektive kriterier ud over de objektive kriterier, der er indeholdt i lovteksten. Derudover skal man vide, at jurister skelner mellem tre grader af ansvarlighed, og at det er *forsæt*, der er relevant her. At det sidste kan føre til problemer med at forstå den juridiske

tekst på den måde, den er ment, blev klart i forbindelse med et tv-interview ved retssagens start. Sandsynligvis med baggrund i en lægmandsforståelse af »viden eller bestemt formodning« spurgte tv-journalisten en af forsvarerne, om der mon ikke var grænser for, hvor naiv man har lov til at være (underforstået: de fleste ville have kunnet indse, at pengene ikke kom fra en lovlig kilde). Forsvarerens svar var: »Jo, men det er jo ikke det, vi skal vurdere, men hvorvidt der var forsæt.« Her bliver det tydeligt, at forsvareren som jurist selvfølgelig dels har styr på de tre typer af ansvarlighed, dels ved, at forsæt er det centrale her, men endelig også ved, at »viden eller bestemt formodning« netop udtrykker forsæt som relevant bedømmelseskriterium, hvilket journalisten i hvert fald ikke viser forståelse for.

Hvad vi kan lære

Hvad viser dette os om, hvad ord i love betyder, og hvordan man finder ud af det? For det første viser det os, at man ikke kan forstå en lovtekst på samme måde som en jurist, hvis man ikke deler viden om verden, især den juridiske verden, med juristen. For det er juristernes viden om, at der ved strafferechtsregler normalt altid er et subjektivt kriterium (typisk forsæt eller grov uagtsomhed), samt at der har udviklet sig en domspraksis om forsæt som nødvendigt kriterium ved hæleri, der styrer dennes fortolkning af lovteksten og af anklageskriftet. At det subjektive kriterium hører til gængs juridisk viden, kan man konstatere, hvis man

kigger på lovkommentarer og lærebøger, men også på Wikipedia-artiklen om hæleri, hvor forfatterne uden nærmere forklaring anfører dette kriterium. Dette viser, for det andet, dog også, at der ikke er tale om en utilgængelig viden. Man skal blot som læser af en lovtekst vide, at man ikke kan stole på sin almindelige borgerviden, hvis man vil være sikker på, hvad et ord i en lov egentlig betyder. Men hvis man kigger i de kilder, som juristerne bruger, nemlig lovbemærkninger, lovkommentarer, juridiske fagleksika og lærebøger, er det muligt at opbygge den baggrundsviden, der skal til for at forstå teksten som juristerne. Den generelle udfordring, man står overfor her, består altså i, at detaljeret fælles forståelse af et ords betydning i kommunikationen er afhængig af, om afsender og modtager i tilstrækkelig grad deler viden om verden. Når kommunikationen foregår inden for et fagområde, kan jeg ikke som almindelig borger stole på min generelle viden om verden, hvis jeg vil være sikker. Så må jeg enten spørge mig for hos folk med juraviden, eller jeg må selv udvide min vidensbase.

Sprog og fag

Det, jeg har beskrevet så vidt, er ganske almindelig viden om kommunikationen mellem fagfolk (såsom elektrikere, vvs-montører eller læger) og ikke-fagfolk: Fagfolkenes viden er bredere og dybere end ikke-fagfolks inden for deres fagområde; det betyder, at det er svært at forstå deres kommunikation, medmindre fagfolkene indretter

sig på, at de taler med nogen, der ikke har den samme viden som de selv. Det særligt problematiske på det juridiske område består i, at vores samfundsorden tager som udgangspunkt, at det ikke tæller som argument for at overtræde loven, at man ikke var i stand til at forstå loven på samme måde som en jurist. Når en lov er vedtaget og sat i kraft, gælder den for alle borgere. Her kommer problemet vedrørende retssikkerhed igen ind i billedet: For hvis lovteksten faktisk ikke giver alle mulighed for at kende kriterierne for, hvornår en bestemt handling er lovlig eller ej, så har man i alleryderste konsekvens heller ikke lighed for loven. Og det er jo virkelig et problem for den type demokratisk retsstat, som vi lever i.

Problemets kerne og løsning

Kan man nu gøre noget for at løse dette retssikkerhedsproblem? Det korte svar er: Ja, hvis vi alle uddanner os til at være jurister. Det lidt længere (og mere realistiske) svar er, at man kan bevæge sig i den rigtige retning, men at skismaet er uløseligt ud fra den måde, sproglig forståelse hos mennesker fungerer. Det er normalt, at nye ministre inden for ministerier med megen borgerkontakt ved deres tiltrædelse udtaler, at de nu vil stille sig i spidsen for en ændring af ministeriets kommunikation og lovgivning, så alle kommer til at kunne forstå alle former for tekster fra ministeriets side. I de tilfælde, hvor ministeren faktisk gør noget, består dette typisk i, at man sender medarbejderne på kursus i,

hvordan man skriver på en måde, så modtageren føler sig tiltalt i stedet for omtalt (Ikke: *Det er blevet besluttet at imødekomme ansøgningen*, men derimod: *Vi har besluttet at give dig lov til at xx*). Derudover arbejder man på at gøre sætningerne kortere og især at undgå komplicerede betingelsessætninger. Begge dele er fornuftige tiltag til at gøre teksterne mere tilgængelige. Men hvis vi ser på den situation, jeg har beskrevet ovenfor, løser det jo ikke problemet. Det er hverken tiltale eller kompleksitet, der fører til dette problem, men derimod manglende viden hos modtageren om, hvad der for jurister hører med til det begreb, der behandles i lovparagraffen. Det er altså viden om den juridiske verden, der mangler. Dette kunne løses, ved at lovgiver leverede denne viden med, altså nævnte, at der er både objektive og subjektive kriterier, samt at der er tre grader af ansvarlighed. Men det ville man i givet fald skulle gøre i et stort antal af de 306 paragraffer i Straffeloven, da almindelige borgere jo typisk kun kommer i kontakt med paragrafferne enkeltvis. Dette ville stå i modsætning til ønsket om, at lovtekster ikke skal være for lange og komplekse. En fornuftig mellemløsning kunne være, at man i starten af § 290 indførte det subjektive aspekt eksplicit, fx »For hæleri straffes med bøde eller fængsel indtil 1 år og 6 måneder den, som uberettiget og forsætligt modtager ...«. Her ville stadigvæk det problem, at ikke-juristen måske ikke kender de tre grader af ansvarlighed og således ikke kan fortolke »forsætligt«

rigtigt. Men det ville vise, at der findes kriterier, der har med personen snare end selve handlingen at gøre. Og det ville gøre det muligt for en modtager at undersøge, hvad »forsættigt« betyder, og derved finde frem til den relevante viden.

Man kan spekulere over, hvorfor lovgiveren ikke har valgt denne vej, når man nu i bemærkningerne nævner forsæt som kriterium og endda har diskuteret, om det skal være forsæt eller grov uagtsomhed, der skal være kriteriet. En grund kunne være, at alle, der beskæftiger sig fagligt med strafferet, ved, at subjektive kriterier normalt spiller ind. Derfor ville man typisk kun nævne det, hvis subjektive kriterier ingen rolle spiller. En anden grund afledt heraf kunne være, at man typisk kun nævner forsæt som kriterium, hvis der skelnes mellem forskellige strafferammer, alt efter om borgerne har udvist forsæt eller (typisk grov) uagtsomhed. Og her er dette jo ikke tilfældet. En tredje grund kunne være, at der i udvalget var en relativt stor uenighed om, hvorvidt den ene eller anden grad af ansvarlighed skulle lægges til grund, ligesom det heller ikke tidligere har været ekspliciteret i de lovparagraffer, som § 290 afløser. Fastlæggelsen af forsæt som kriterium stammer i stedet fra domspraksis, og uenigheden i udvalget kunne begrunde, at lovgiverne ved ikke at skrive kriteriet ind i loven ønsker at give plads til, at domspraksis kan ændre sig med tiden: Når der ikke står noget, er det også fremover op til domstolene at fastholde eller begrunde at ændre praksis. Men prisen for

denne åbenhed i fortolkning er altså, at man som ikke-jurist efterlades uden signal om, at der findes både objektive og subjektive kriterier, som er relevante for definitionen af begrebet hæleri.

Selv indføjelser af »forsættigt« kan dog ikke løse det grundlæggende problem, for det ligger i den måde, hvorpå betydninger i kommunikation opstår i menneskers kommunikation: Enhver forståelse er en fortolkning af ordene i deres sammenhæng, som jeg forstår den ud fra den viden, jeg råder over på det pågældende tidspunkt. Forståelse af enhver skriftlig tekst, som læses, uden at afsenderen selv er til stede, er genstand for denne risiko. Kun gennem direkte interaktion, hvor parterne kan reagere på hinanden, uddybe manglende viden og forsikre sig om den andens forståelse, kan man overvinde det grundlæggende problem. Og som de fleste af os ved af bitter erfaring fra skænderier med ægtefæller og venner baseret på uopdagede misforståelser i dialogen, er dette heller ikke nogen garanti. Sikker forståelse er ikke mulig i menneskeligt sprog – for vi har ikke nogen direkte adgang til andres tanker, vi har kun deres sproglige udtryk som hints til, hvad de mon har ment.

*Jan Engberg, professor, dr.phil. (h.c.),
Institut for Kommunikation og Kultur,
Aarhus Universitet*

Svar på Sprogviden fra bagsiden

1. *Ayatollah* er den danske form af det arabiske *ayat allah*, som oprindeligt betød noget i retning af »Guds tegn«. I dag bruges ordet i dansk om den øverste religiøse leder i Iran siden 1979.
2. *Allahu* akbar betyder »Gud er stor«.
- Det er indledningen til den traditionelle muslimske bøn.
3. *Hostien* er betegnelsen for alterbrødet, der i den katolske kirke deles ud af præsten. Det kommer af latinsk *hostia* »offer«.
4. Buddhisternes og hinduernes vigtigste mantra er *om*. Det betyder om-trent »helhed, perfektion og uendelighed«.
5. Kirke stammer fra det oldgræske ord *kyriakōn*, der betød »som hører til Herren«.
6. *Hare Krishna* er navne fra sproget sanskrit, der optræder i vokativ (talefald). De er vigtige mantraer i hinduismen.
7. Inden for islam er *haram* betegnelsen for handlinger eller ting, som er forbudt ifølge religiøs tradition.
8. *Yom kippur* er det hebræiske navn for *forsoningsdagen*, dvs. den dag, hvor man beder om tilgivelse hos sine nærmeste og blægger stridigheder.
9. Oprindeligt var *nadver* på dansk en betegnelse for »aftenensmåltid«; det kan man fx stadig se hos Herman Bang. Men i dag er det et specialise-
- ret liturgisk begreb, der dækker over altergangen.
10. *Inshallah* er en arabisk interjektion (udråbsord), der betyder »om Gud vil det«. Det bruges til at sikre sig mod religiøst overmod, når man udtaler sig om fremtidige begivenheder, fx *Vi ses i morgen, inshallah!*
11. *Pinsø* er den 50. dag, dvs. 49 dage efter påskesøndag, hvor Helligånden viste sig for de troende. På oldgræsk hedder »50. dag« *pentēkostē hēmera*, og første led har udviklet sig til *pinso* på dansk (tyisk *Pfingsten*).
12. *Skærtorsdag* i påsken hedder sådan, fordi Jesus vaskede sine disciples fødder rituelt på denne dag. *Skær* i betydningen »ren« kender vi også fra *skært kød*, *ren* og *skær* (opr. »meget ren«) og *skærtiliden*.
13. *Maledictus*, der ikke mindst pga. Harry Potter-universet med alle dets besværgelser og forbandelser er blevet genopdaget af mange børn og unge, er en latinsk perfektum participium, som betyder, ja: »forbandet«.
14. *Katekismus*, der er en lille lærebog om kristendom for børn, udformet som spørgsmål og svar, er lånt fra latin *catechismus*, der er dannet ud fra et ikke faktisk eksisterende græsk ord **katekhismos*, der ville betyde »undervisning«.

Astrolingvistik eller ekstraterrestrisk lingvistik

Af Manfred Christiansen og Ken Farø

Så længe mennesket har spekuleret over muligheden for liv uden for vores egen planet, har spørgsmålet om, hvordan man eventuelt skulle kommunikere med sådanne væsener, været på dagsordenen. Det er naturligvis et rent hypotetisk og ikke et empirisk spørgsmål, eftersom det hidtil ikke har været – og muligvis aldrig vil blive – aktuelt, fordi vi endnu ikke er stødt på fremmed liv i rummet. Ikke desto mindre fylder spørgsmålet en hel del i både litteratur og film, der beskæftiger sig med *mulighederne* for liv andre steder i rummet, nemlig i science fiction. Det er også primært denne genre, der udgør kildegrundlaget for artiklen.

Ekstraterrestrisk kommunikation og sproglig relativitet

Man kan sige, at spørgsmålet om sproglig kontakt med udenjordiske eller ekstraterrestriske væsener (heraf forkortelsen *E.T.*, som også er et navn på en fremtrædende familiefilm inden for genren og sekundært på et væsen i denne film, jf. nedenfor) er en variant af det velkendte spørgsmål, om det overhovedet er muligt at kommunikere fyldestgørende med mennesker med meget anderledes sprog og kulturer end vores egne – det som i lingvistikken kaldes *sproglig relativitet* (også omtalt som Sapir/Whorf-hypotesen, som

vi har været inde på flere gange i *Mål og Mæle*, fx allerede i 1:3 30ff. og igen i 22:2 5ff.). Jo fjernere en kommunikationspartners sprog og kultur er fra ens egne, desto vanskeligere bliver ifølge denne teori forståelsen de to samtalepartnere imellem.

Vi kan jo starte med scenariet, at liv på andre planeter kan bevæge sig inden for et spektrum, der i den ene ekstrem kan være encellede organismer – forudsat at denne livsform overhovedet er universel – som vi jo af gode grunde ikke kan kommunikere med; over en form for dyr (igen tager vi fantasiforladt udgangspunkt i kategorier, vi kender i forvejen), som vi i hvert fald ikke kan tale med, omend måske til en vis grad kommunikere med, hvis de er domesticerede; og så endelig til nogle væsener, der overgår os med hensyn til kommunikative evner i en grad, vi ikke evner at fatte, og som derfor *enten* vil være umulige at tale med, *eller* som netop derfor vil kunne favne vores i sammenligning fattige evner og dermed komme os i møde. At vi skulle møde nogen, der var på præcis samme niveau som os selv, synes derimod ret usandsynligt.

Man kan forsøge at vende perspektivet om, som vi er vant til at anlægge: Vi behersker vores planet, ikke mindst på grund af vores sprog evne. Vi kan

koordinere handlinger, lagre informationer, planlægge, forestille os fremtidige scenarier etc., blandt andet pga. vores sofistikerede sprog og dets mulighed for at beskrive hypotetiske fiktive fænomener, og skriftlige varianter. Her er vi alle andre skabninger på jorden overlegne. At vi dermed også rummer muligheden for vores egen (= artens) tilintetgørelse, er en anden sag. Men netop fordi vi med vores sprog dominerer andre jordiske væsner i dén grad, er det slet ikke umuligt, at – skulle der findes liv andre steder end på vores planet – disse skabninger kunne være os kommunikativt overlegne i en grad, vi slet ikke er i stand til at forestille os. Tænk på at menneskets sprogevne »kun« er ca. 100.000 år gammel, mens skriftsproget bare er omkring sølle 5.000 år. Hvad nu hvis vi havde haft disse ressourcer til rådighed i flere millioner år, og vi havde udnyttet dem MEGET MERE konstruktivt? Potentialet er faktisk ret voldsomt, selv hvis vi lægger bare nogle ekstra tusinde år til den faktiske hidtidige udvikling. Man kan, hvis man ikke hører til den blaserte type, også bare nøjes med at være benovet over de seneste par hundrede års i høj grad sprogligt base-rede udvikling.

Virkelige kontaktforsøg

I den virkelige verden har der kun fundet *monologiske* kontaktforsøg med udenjordiske sted. Fra jorden er der gennem adskillige årtier blevet sendt enorme mængder data om os selv ud.

På Voyager-sonden, som blev sendt ud i Mælkevejen i 1977, blev der påsat

en guldplade med silhuetterne af mennesker og en række koder, der skulle vise jordens placering i galaksen. Den amerikanske astronom og forfatter Carl Sagan stod for udformningen af budskabet på pladen.

Omvendt har SETI-projektet (Search for Extra-Terrestrial Intelligence) siden 1980'erne aflyttet himmelrummet for budskaber fra andre planeter. Også dette projekt har Sagan haft stor indflydelse på.

Uden for temaet

I en del tilfælde bliver kommunikationen mellem *os* og *dem* overhovedet ikke tematiseret, endside problematiseret. Det gælder fx i *Jens Lyn/Flash Gordon*, 1934 (en rejse i rumskib til planeten Mongo, hvor alle taler samme sprog); *Star Wars* (C-3Po er en androide med oversættelsesfunktion, men bliver stort set aldrig brugt, da alle taler samme sprog eller forstår hinanden, selv R2-D2); *Himmelskibet* (dansk film fra 1918, som Sophus Michaëlis 3 år senere udgav en roman på baggrund af; med en rejse til Mars og mødet med marsboere, med hvem man uden videre kommunikerer via tegnsprog); og *Stjernen af Afrika* (oversat efter *Der Stern von Afrika*, 1920), populær tysk roman af Bruno H. Bürgel, hvor man rejser til månen og forventer at kunne læse og forstå de uddøde måneboeres artefakter.

I andre bøger og film er det kommunikationen mellem menneske og maskine/computer, der er i fokus. Det gælder fx i *Rumrejsen* år 2001 af Stanley Kubrick, hvor rumskibets computer

begynder at lyve for mandskabet. Også i *Interstellar* spiller kommunikationen med computere, her i form af robotten TARS, en rolle. Fx har den installeret en »humorlampe«, så man er sikker på dens intentioner. Det kender vi også fra tidlige amerikanske satireudsendelser, hvor seerne blev oplyst om, når der var tale om en »joke«.

Monolitten i 2001

Kontakten i *Rumrejsen år 2001*, som blev filmatiseret af Stanley Kubrick i 1969, foregår ikke kun mellem computer og menneske, men også mellem de udenjordiske væsner og mennesker, som kommunikerer ved hjælp af den sorte monolit, muligvis ved hjælp af

tankeoverførsel. På Youtube kan man se en fortolkning af den gådefulde monolits funktion i filmen i en video i to dele.

Solaris

Romanen af polakken Stanisław Lem fra 1963, som blev filmatiseret i 1972 af russeren Andrej Tarkovskij, omhandler planeten af samme navn, der er omgivet af et hav, der tilsyneladende er én sammenhængende intelligens. Der foregår en eller anden interaktion mellem denne intelligens og hovedpersonen, men er det kommunikation eller ligefrem sproglig interaktion? Det er vanskeligt at afgøre, for ligesom i 2001 er dette værk i ekstrem grad filmisk:

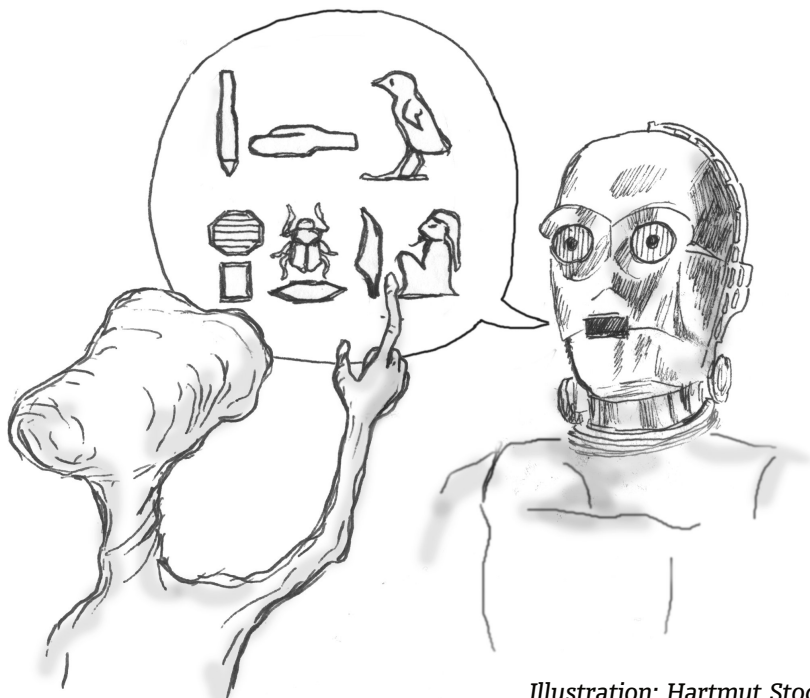

Illustration: Hartmut Stockter.

Der er 10–20 minutter lange scener uden dialog. Det er bestemt ikke som i den næsten samtidige (i øvrigt for emnet irrelevante) *Psycho*, hvor publikum pædagogisk får forklaret det psykiatriske fænomen bag filmens plot – og dermed ødelagt sin oplevelse, mener vi i det mindste.

Nærkontakt af tredje grad

I Steven Spielbergs film *Close Encounters of the Third Kind* fra 1977 viser de fremmede besøgendes »sprog« sig at være musik. Når vi sætter »sprog« i anførselstegn, skyldes det, at der dermed på ingen måde er tale om et sprog i den betydning, lingvister bruger begrebet.

Der er ingen tvivl om, at det, der foregår i filmen, er *kommunikation* eller i hvert fald udtryksbaseret koordination: To parter forsøger at sikre sig, at den anden part er venligt indstillet ved at udsende et kodet signal i form af fem toner. Samtidig er disse 5 toner også koordinaterne for, hvor rumskibet vil lande. Men selv om de koder et indhold og en intention, er de netop ikke andet end en singulær kode, der kun fungerer til dette ene formål og denne ene gang. Det er ikke noget sprogsystem, ud fra hvilket man frit kan skabe og kommunikere en hvilken som helst betydning – også fiktiv. Det er der i hvert fald intet, der tyder på. Det kan toner ikke – tonesprog naturligvis ufortalt, et emne vi måske snart tager op her i *Mål og Mæle*. Systemet er ikke betydningsbærende og produktivt, som menneskesproget er det.

I øvrigt blev denne femtoners-sekvens, komponeret af John Williams, citeret i Bond-filmen *Moonraker* (1979) 2 år senere, hvor den er koden til en dør, som Roger Moore får opsnappet. Korte lydsekvenser er næppe det sikreste kodemateriale, får vi med al tydelighed demonstreret.

Arrival

I denne film fra 2016, som er baseret på Ted Chiangs novelle *The Story of Your Life* fra 1998, er setuppet noget anderledes og sprogligt væsentligt mere sofistikeret: Her er der tale om, at der er ankommet 12 fartøjer, der svæver over jorden hver sit sted på kloden. I første omgang er det en militær situation, men den amerikanske hær rekvirerer en sprogforsker for at forsøge at komme i kontakt med de fremmede. I modsætning til *Close Encounters of the Third Kind* er mediet her ikke lyd, men skrift. Det foregår på en slags glasvæg, hvor det ansigtsløse, elefantlignende væsen står på den ene side og sprogforskeren på den anden. Typisk for menneskers beskrivelse af det for dem ukendte er, at de navngives efter træk, der er umiddelbart synlige og gerne tællelige. Således kalder forskerne dem for *heptapoder*, der henviser til skabningens syv ben. *Heptá* er det græske ord for »syv«.

Til at begynde med er kommunikationen meget besværlig, da man forsøger at lære heptapoderne engelsk skriftsprog. Fremskridtene er meget langsomme, idet man begynder med verber og pronominer og opfører pantomimer for forståelsen. Kommunika-

tionsforsøgene får først et gennembrud, da det går op for lingvisten, at de fremmede væsners skriftsprog ikke er sekventielt-lineært, men at tegnene skal læses i deres helhed, hvilket har en overraskende virkning på lingvistens opfattelse af tid.

E.T.

I Spielbergs mere familieorienterede film fra 1982 fortsætter han temaet om interplanetarisk kontakt. En botaniserende alien med telekinetiske og -patistiske evner glemmes af besætningen og opdages af nogle børn, som skjuler den. Den lærer nødtørftigt engelsk ved at kopiere børnene og se tv (bl.a. *Sesame Street*). Om ikke for andet, så er filmen om det nuttede rumvæsen med øjne, der overgår »Fyrtøiet« og mangaæstetikken med flere længder, kendt for det bevingede ord »E.T. phone home!«. Et typisk eksempel på learner-sprog: Der mangler personligt pronomen i 1. person singularis (fænomenet deiksis er for abstrakt ligesom for små børn: som substitution gentages blot det »navn«, samtalepartnere har givet væsenet). Morfosyntaksen er uudviklet: E.T. bruger en form af verbet, der ikke kongruerer med subjektet. En slags *intersprog*, som man i sprogtilgængelsspædagogikken kalder mangelfuldt, primitivt fremmedsprog: »Me Tarzan, you Jane«. Flot, du er på vej, Tarzan! Ikke fokusere på fejl og mangler.

Selve betegnelsen »phone home« for den kommunikation med hjemplanet, væsenet omtaler, er et eksempel på modtagerakkommoderende over-

sættelse: E.T. anvender ingen telefon i vores forstand, men et hjemmebygget apparat inspireret af noget, den har set i en tegneserie. Men brugen af et for skabningen kulturfremmed begreb muliggør en relativ forståelse af, hvad der skal til at ske. Frem for en omfattende forklaring eller en uforståelig fremmed betegnelse, kommes modtageren i møde vha. et surrogatbegreb, der bygger interstellær bro mellem samtalepartnere.

Interstellar

Apropos: Et randeksempel udgør *Interstellar* (2014) instrueret af Christopher Nolan, der ikke handler om udenjordiske væsner, men hvor problemet kommunikation alligevel spiller en rolle. Hovedpersonen er strandet i et ormehul, hvorfra han har adgang til sin datters værelse på tværs af tid og rum. Han er ligesom spærret inde bag hendes bogreol. Det lykkes ham at komme i kontakt med hende ved i første omgang at morse ved at skubbe bøger ud på gulvet. Siden fortsætter han med sekundviseren på det ur, han har efterladt i bogreolen til hende.

Contact

I romanen *Contact* fra 1985 af Carl Sagan lykkes det førnævnte SETI at opsnappe et budskab, som indeholder byggeplaner for et interstellært transportsystem. Udover byggeplanerne finder man også et andet budskab gemt i transmissionens bærebølge, som består af en tilbagesendelse af et af jordens egne signaler – verdens første tv-

transmission fra de Olympiske Lege i Berlin 1936 – til stor forlegenhed for de implicerede SETI-medarbejdere. I filmversionen fra 1997 tager den kvindelige astrofysiker plads i fartøjet, bliver kastet gennem et ormehul og transporteres til forskellige steder i Mælkevejen. I denne film sås der imidlertid tvivl om, hvorvidt mødet mellem jord- og himmelvæsner overhovedet finder sted, for forskeren møder ikke som forventet nogen udenjordiske væsner, men bliver konfronteret med både jordens og sin egen fortid og får at vide, at hverken hun eller jordens befolkning er modne nok til at møde himmelvæsnerne.

Star Trek

I Gene Roddenberry's *Star Trek*-univers (1967–2020) er kommunikationen med fremmede planeters beboere blevet løst med en universel oversættelsesmaskine (*universal translator*). Det vil sige en kommunikationsenhed, som simultant oversætter til og fra alle sprog, den er programmeret med. Alligevel er kommunikation besværlig på grund af kulturelle forskelle. Vulkans, klingons, ferengi, mennesker, cardassianere, bajoranere, andorianere osv., for bare at nævne nogle få, forstår hinanden rent sprogligt, men de kulturelle forskelle gør alligevel, at man ikke fanger hinanden på det pragmatiske plan. Det går endda så vidt, at beboerne på én af planeterne udelukkende kommunikerer på et metaforisk, intertekstuelt niveau som er helt uforståeligt, når man ikke kender til referencerne (*Darmok* sæson 5, episode 2).

I tiden før en fungerende universel oversætter i *Star Trek*-universet stod exo- hhv. xeno-lingvister for den primære kontakt med fremmede intelligenser. I *Enterprise*-serien, der blev produceret mellem 2001 og 2005 (en såkaldt prequel, da den foregår før den oprindelige serie fra 60'erne), bemærker exolingvisten Hoshi Sato, at de væsner, de vil møde, vil tale hundredvis af forskellige sprog på hver planet, og at hun derfor er et vigtigt besætningsmedlem. Det er i øvrigt ikke et overdrevet tal, eftersom det nuværende tal for jordens sprog er omkring et halvt dusin tusinde.

Second contact

Denne historie tager udgangspunkt i klichéen om håndtrykket som det entydige og ultimative symbol på venlig første kontakt – en forestilling der jo allerede med Coronakrisen er blevet alvorligt udfordret. To væsenstyper, mennesket og nogle ekstraterrestrielle, har ikke formået at lære hinandens sprog, og en konflikt er uafvendelig. Under et rumslag bordes et af menneskenes skibe, og alle bliver taget til fange. Menneskenes øverstkommanderende møder de fremmedes øverstkommanderende og tilbyder sin hånd som venlig gestus. For de fremmede er et håndtryk derimod en udfordring til duel ...

Hvad bringer den kosmolingvistiske rejse?

Mange »rumfilm« er blot en undskyldning for at lave spektakulær action på

en sort baggrund. Endda med voldsomme lydeffekter, som enhver sci-fi-nørd ved, er en fysisk umulighed i rummet. I en del tilfælde er der tale om en variant af dommedag, hvor menneskeheden står over for sin totale udryddelse (*Armageddon* og H.G. Wells' *War of the Worlds* er bare to af mange mulige eksempler). Her foregår der ingen kommunikation, kun krigsførelse på andre lokationer og med andre midler. Disse primært underholdende produkter er ikke lingvistisk relevante.

Det er derimod bøger, film og teoretiske overvejelser om, hvordan en sproglig eller i hvert fald semiotisk kontakt kan finde sted med ekstraplanetariske skabninger (»-planetarisk« skal naturligvis forstås »terracentrisk« som vores egen planet, jorden). Dette er både lingvistisk og filosofisk interessant.

Jo længere frem i filmhistorien vi kommer, desto mere bliver sprog og kommunikation med de udenjordiske til et konkret tema. Fra næsten at have været et tabu eller i hvert fald ignoreret bliver det i tiltagende grad et egentligt omdrejningspunkt for fiktionen.

De nedslag, vi har foretaget, udgør kun en brøkdel af mange flere mulige litterære og filmiske eksempler. Alligevel kommer de relativt godt omkring mange af de problemstillinger, astro-lingvistikken byder på: skriftlighed vs. mundtlighed, sproglig relativitet, oversættelse, morfosyntaktiske problemer, kulturforståelsesproblemer, sprog og koder, verbal versus nonverbal kom-

munikation (fx i form af tegnsprog), monolog over for dialog osv.

Noget kunne altså tyde på, at den ekstraterrestriske lingvistik i høj grad er en spejling af den terrestriske, og at den i vid udstrækning kun adskiller sig kvantitativt fra denne. Det kan være en pointe om sprogets universelle vilkår. Eller det kan være et udtryk for menneskets, herunder den skabende kunstners, manglende evne til at forestille sig og formidle fundamentalt anderledes kommunikationsformer end dem, vi allerede kender til. De få eksempler på virkelig anderledes kommunikationsformer, som fx kommer til udtryk i 2001 og *Solaris*, forbliver gådefulde og er formentlig også tænkt sådan.

Manfred Christiansen,
BA i tysk sprog og kultur,
KA-studerende,

Ken Farø,
lektor emeritus i tysk sprog, ph.d.,

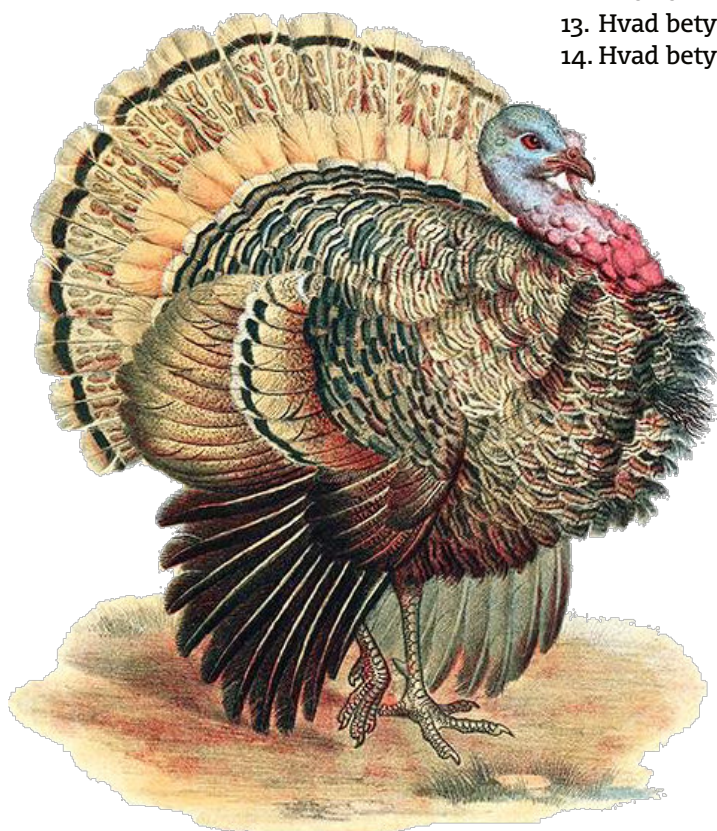
begge ved Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og
Romansk

Manfred Christiansen er forfatter til novellen *Second Contact* (fra *novellsamlingen Galaktiske forestillinger*, 2013) og har oversat *Stjernen af Afrika* (2019). Han er tidligere formand for *Science Fiction Cirklen*.

Sprogviden: sakralsprog

Sakralsprog er ikke et bestemt sprog, men derimod sprog brugt i en religiøs sammenhæng.

1. Hvad betyder *ayatollah*?
2. Hvad er betydningen af udsagnet *Allahu akhbar*?
3. Hvad betyder *hostie*?
4. Hvad er det mest hellige ord i buddhismen?
5. Hvad er den oprindelige betydning af ordet *kirke*?
6. Hvad betyder *hare krishna* oprindeligt, og hvilket sprog er det på?
7. Hvad betyder *haram*?
8. Hvad betyder *yom kippur*?
9. Hvad betyder *nadver*?
10. Hvad betyder *inshallah*?
11. Hvad er den oprindelige betydning af *pinse*?
12. Hvorfor hedder det *skærtorsdag*?
13. Hvad betyder *maledictus*?
14. Hvad betyder *katekismus*?

Hovedpersonen i dette nummers side 9-etymologi. Fra Leopold Fitzinger, *Bilder-Atlas zur wissenschaftlich-populären Naturgeschichte der Vögel in ihren sämtlichen Hauptformen*. Wien 1864. Via www.oldbookillustrations.com.